

HAYATIN GEÇİŞ DÖNEMLERİNDE HAMAM VE İŞLEVLERİ

HAMMAM AND FUNCTIONS ON THE TRANSITIONS PERIOD OF LIFE

Dr. Öğr. Üyesi Sagıp ATLI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı

Bölümü, sagipatli@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-2692-5194

ÖZET

Canlıların temel yaşam kaynaklarından biri olan su, insan hayatında gıda ihtiyacının dışında temizlik/yıkanma kültürü olarak da yer almaktadır. İnsanın temizlik kültürüne bağlı olarak yaşam standartlarında her dönem değişimler yaşanmış ve bu değişimlerin başında temizlik kültürü açısından hamam geleneğinin ortaya çıkması gelmektedir. Hayatın her aşamasında hamam yıkanma, eğlenme, sosyalleşme gibi farklı uygulama ve işlevlerle karşımıza çıkmaktadır. Hamam geleneğinin hayatın içinde değişik şekillerde uygulandığı safhalardan birisi doğum, evlenme ve ölümü içine alan geçiş dönemleridir.

Bu yazıda, konuyla ilgili çalışmaların taranması sonucu Türkiye’de geçiş dönemleri içerisinde uygulanan hamam geleneklerinin tespiti ve tasnifiyle birlikte bunların işlevleri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın giriş kısmında geçiş dönemleri ve hamam geleneğiyle ilgili kısa bilgi verildikten sonra geçiş dönemlerindeki hamam geleneği uygulamaları doğum başlığında “kırk (lohusa) hamamı, sünnet hamamı”, evlenme başlığında “kız beğenme hamamı, nişan hamamı, ayak açma hamamı, gelin hamamı, kına hamamı, on beş hamamı, yedi hamamı, güvey (damat) hamamı”, ölüm başlığında ise “yas hamamı” açıklanmıştır. Çalışmanın devamında ise geçiş dönemlerinde hamamların işlevleri üzerinde durulmuştur. Böylece hamamın, insan hayatının en önemli dönemlerini oluşturan geçiş dönemlerindeki yeri, uygulamaları ve işlevleri açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geçiş dönemleri, hamam geleneği, doğum, evlenme, ölüm

ABSTRACT

Water, which is one of the basic sources of life for the livings, is also included in human life as a cleaning/bathing culture in addition to food needs. There have been changes in the living standards of every period depending on the cleaning culture of people and tradition of hammam in terms of cleaning culture comes first. At every stage of life, the hammam comes up with different applications and functions such as bathing, having fun and socializing. One of the phases where the hammam tradition is carried out in different ways in life is the transition periods including birth, marriage and death.

In this article, determination and classification of the hammam tradition applied in transition periods in Turkey in addition to functions are underscored as a result of scanning the studies on the subject. In the introduction part of the study, after brief information about the transitional periods and the hammam tradition, hammam tradition practices in transitional periods are explained under the birth

title forty (puerperium) hammams, circumcision hammams”, in the title of marriage, “liking girl hammam, fifteen hammam, engagement hammam, henna hammam, seven hammam, foot-opening hammam, bridal hammam, groom (groom) hammam”, and in the title of death “mourning hammam”. In the rest of the study, the functions of hammams in transition periods are emphasized. Thus, the place, applications and functions of the hammam in the transitional periods that constitute the most important periods of human life are explained.

Keywords: Transition periods, hammam tradition, birth, marriage, death

1. GİRİŞ

İnsan hayatının “doğum, evlenme ve ölüm” olmak üzere başlıca üç önemli geçiş dönemi vardır. Bu üç geçiş dönemi aşamasının çevresinde birçok inanç, âdet, töre, tören, dinsel ve büyüsel nitelikli işlem kümelenerek söz konusu geçişleri bağlı buldukları kültürlerin beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedir. Bakıldığında hepsinin amacı da kişinin bu geçiş dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır (Örnek, 1995: 131).

Geçiş dönemleri içerisinde uygulanan geleneksel kültür unsurlarından birisi hamam geleneğidir. Hamamlar sadece mimarî ve tarihî özellikleri, insanların yıkanma ihtiyacının giderildiği bir mekân değil, gelenekleriyle de hayatımızda farklı bir öneme sahiptir. Hamam, lohusa hamamı, damat hamamı, gelin hamamı, asker hamamı, sünnet hamamı gibi toplumsal kutlamalarıyla önemli bir sosyal mekân işlevi de üstlenmektedir. Bu nedenle hamamların geçiş dönemlerindeki uygulama ve işlevleri ayrı bir öneme sahiptir.

Bu yazıda, konuyla ilgili çalışmaların taranması sonucu Türkiye’de geçiş dönemleri içerisinde uygulanan hamam gelenekleri tespit edilmiştir. Geçiş dönemlerindeki hamam geleneği uygulamaları doğum başlığında “kırk (lohusa) hamamı, sünnet hamamı”, evlenme başlığında “kız beğenme hamamı, nişan hamamı, ayak açma hamamı, gelin hamamı, kına hamamı, on beş hamamı, yedi hamamı, güvey (damat) hamamı”, ölüm başlığında ise “yas hamamı” şeklinde tasnif edilerek açıklanacaktır. Çalışmanın devamında ise geçiş dönemlerindeki hamam geleneğinin işlevleri üzerinde durulacaktır.

2. GEÇİŞ DÖNEMLERİNDE HAMAM

2.1. Doğum

Hayatın geçiş dönemlerinden ilkinin doğum oluşturmaktadır. Bu başlık altında hem doğum yapan anneye hem de bebeğe yönelik yapılan hamam gelenekleri ele alınmıştır. Anne ve bebeği aynı başlık altında ele almamızın sebebi bazı yörelerde hem annenin hem de bebeğinin kırkının çıkması aynı zamanda yapılan uygulama ve pratiklerle gerçekleştirilmesinden dolayıdır.

2.1.1. Kırk (lohusa) Hamamı

Kırk hamamı çoğunlukla anne için uygulanmasının yanında çocuk için de gerçekleştirilen bir gelenektir. “Çocuğun kırk gün dolduktan sonra yıkanmasına kırklama adı verilir. Bu uygulama bölgelere göre değişiklikler gösterir ve buna kırk hamamı da denmektedir. Kırklama, lohusa ile çocuğu, gebeliğin ve lohusalığın kirlerinden arıtma özelliği olan bir pratiktir.” (Acıpayamlı, 1974: 77).

Lohusa (kırk) hamamı; Gaziantep (Güzelbey, 1982: 24-25), Urfa (Nahya, 1984: 78), İzmir-Menemen (Akalin, 2019: 27-28), İstanbul (Ali Rıza Bey, 1995: 110) başta olmak üzere farklı bölgelerde bilinen yaygın bir uygulamadır. Kırk hamamı Türkiye dışında Kıbrıs’ta da bilinmektedir (İslamoğlu, 1997: 226).

Lohusa (kırk) hamamı Gaziantep yöresinde “Nevse Hamamı/Yirmi Hamamı/Kırk Hamamı” gibi farklı şekilde de adlandırılmaktadır. Gaziantep yöresinde doğumun yirminci veya kırkıncı günleri lohusanın hamama götürülmesine “nevse hamamı”, doğumun yirminci günü gidilenine “yirmi

hamamı”, kırkinci günü gidilenine ise “kırk hamamı” adı verilir. Nevse hamamına “okuyucu”lar vasıtasıyla gelin ve damadın yakınları da çağırılır (Güzelbey, 1982: 24-25).

Lohusa hamamı bazı bölgelerde anne ve çocuğun birlikte hamama götürülmesi şeklinde gerçekleştirilen bir uygulama olarak da karşımıza çıkmaktadır. Çocuğun kırk gün dolduktan sonra yıkanmasına “kırklama” adı verilir. Bu uygulama bölgelere göre değişiklik göstererek “kırk hamamı” olarak da adlandırılır. Kırklama işlemi lohusa ile çocuğu, gebeliğin ve lohusalığın kirlerinden arıtma özelliği olan bir pratiktir (Acıpayamlı, 1974: 77).

Eski İstanbul hayatında da kırk hamamı geleneğinin olduğu kaynaklardan öğrenilmektedir. “Kırkinci günü lohusayı ve çocuğu hamama götürürler. Hısım akraba, konu komşu ‘kırk hamamı’na davetlidirler. Hamamın dışarısında lohusayı ve ebe hanımın kucağındaki çocuğu çengiler ve çalgıcılar çalıp oynayarak üç defa dolaştırırlar. Bundan sonra içeriye götürürler. Artık hamamın dışında çengi ve çalgı akşama kadar devam eder. Lohusa ve çocuk hamamda iken şayet ‘kırk hamamı’ için başka bir lohusa getirilecek olursa, kırk basmamak için, çocuğu hemen kucağına alıp yukarı kaldırmak lazımdır.” (Ali Rıza Bey, 1995: 110).

Merzifon’da kırkinci gün loğusa, kırk hamamına götürülür. Loğusanın yanında annesi, kayınvalidesi, akrabaları, eş, dost, komşular bulunur. Anne yıkanır, abdest aldıktan sonra bebek sırtına konur, loğusanın yıkanacağı kurnaya, altın yüzük (alyans) ve kırk tane küçük taş atılır. Kırk delikli süzgeç veya kevgir üzerine tutularak su dökülür, su kırk delikten geçtiği için bebek ve anne kırklanmış olur. İhlâs ve Fatıha sureleri okunduktan sonra, bebeğin sağlıklı, sıhhatli büyümesi ve kazadan, beladan korunması için dualar edilir (Tuzcu, 2019: 83).

Bu konuyla ilgili farklı bir uygulama da Urfa yöresine aittir. Urfa’da “kırk çıkarma”ya “kırk dökmek” adı verilir. Kırkinci gün anne ve çocuk hamama götürülüp yıkanarak temizlenirler. En sonunda bir tasa su konur ve yaşlı bir kadın başparmağını suya kırk kere sokup çıkarır. Ardından bu su, lohusanın başından dökülür. Aynı işlem çocuk için de uygulanır. Kırk dökülünce haram ve pisliğin kaybolduğuna inanılır (Nahya, 1984: 78).

Kırk hamamının Kilis ve İstanbul’daki uygulamasında ise çocuk, son kurna suyuna (veya son tas suyuna) bir altın ya da bir anahtar atıldıktan sonra kırk defa suya batırılıp yıkanır. Böylece çocuk kırklanmış olur (Boratav, 1973: 188).

Kırklama ritüelleri İzmir-Menemen yöresinde kırk banyosu dışında az da olsa “kırk hamamı” şeklinde de uygulanmaktadır. Kırk hamamından bir gün önce lohusa ve bebeğin akrabalarından bir kişi eline bir torba sabun alarak yakınlarını davet etmek için evlerine gider. Ziyaret ettiği evlere birer kalıp sabun vererek onları kırk hamamına davet eder. Ertesi gün de hamama gidilir. Köyde ebelik görevini üstlenip doğumları yaptıran kadın bir altını bir tas suyun içerisine kırk kez batırıp çıkarır. Ardından lohusanın başından suyu dökerek “İç kızım, göğsünden akan suyu iç, şifa bulursun.” der. Lohusa da göğüslerinden akan sudan üç avuç alarak içer ve kırk hamamı ritüeli de tamamlanır (Akalin, 2019: 27-28).

2.1.2. Sünnet Hamamı

Çocukla ilgili geleneksel uygulamalardan birisi sünnettir. Dinsel ve törensel işlemler içerisinde en katısı ve en yaygın olanı sünnet geleneğidir. Sünnet, erkeklerin hayatındaki önemli aşamalardan biri olarak da ayrı bir öneme sahiptir. Bu kapsamda sünnet düğünü, sünnet kınası ve sünnet hamamı gibi çeşitli gelenekler ortaya çıkmıştır. Sünnet hamamı da çocuk için bu geçiş aşamasının hamam mekânına yansması şeklinde de ifade edilebilir (Örnek, 1995: 170).

Sünnet hamamı sünnet olacak çocuklar için, sünnetten bir gün önce çocuğunun kirvesi tarafından tertip edilirdi. Kirve özel hamam kiralar ve tüm davetliler hamamda toplanırdı. Bu hamamda sazlı-sözlü eğlence olur, göbek taşı üzerinde yiyecek ve içecekler tüketilirdi. Hamam masraflarını ise kirve öderdi. (Buluz, 1984: 21). Sünnet hamamında, çocuk yıkandıktan sonra sağ eline kına yakılması adeti de vardı. (Yılmazkaya, 2002: 30).

Sünnet hamamının Amasya-Merzifon'da uygulanma aşamaları şu şekildedir: Sünnet olacak çocuğa Merzifon'da kına yakılır. Sünnet hamamı bu kınadan önce olur. Çocuk babası, kirvesi birkaç yakın akrabası (ağabey, dayı, amca, dede vb.) ile hamama götürülür. Çocuk sünnet olmadan bir ya da iki gün öncesine denk gelir. Eskiden Merzifon'da sünnet hamamlarında küçük bir eğlence yapılırdı. Hamama davul ve zurnayla gidilir, hamamın şadırvanının bulunduğu soyunmalık bölümünde halay çekilerek eğlenilirdi. Bu eğlenceye herkes katılırdı. Soyunmalıkta, soğuklukta oynanır, hamam çalışanları ve orada bulunan diğer erkekler de bu eğlenceye dahil olurlardı. Sıcaklığa davul ve zurna girmediğinden, yıkanma faslına geçilirdi. Hamama geçilince çocuğa abdest aldırılır ve böylece çocuğa abdest almayı da öğretirlerdi. Kısmetinin açık olması, uzun ömürlü olması, hayırlı bir evlat olması için dualar edilir, besmele ile yıkanır. İsteyen ilahi de söylerdi. Hey on beşli gibi türküler de söylenirdi. Daha sonra dışarıdan söylenen Merzifon pidesi, dolma, haşhaşlı gözleme gibi yöresel yemekler, mevsimine göre karpuz, kavun göbek taşında yenir, yemekten sonra soyunmalıkta eğlenmeye devam edilirdi. Sünnet hamamlarında tellaklara bahşiş verilirdi. Sünnet hamamında, hamam parası ve düğünü, çocuğun kıyafeti, yemeklerin parası gibi sünnet masraflarını çocuğun kirvesi karşılardı (Tuzcu, 2015: 88).

2.2 EVLENME

Hayatın geçiş dönemlerinden biri olan evlenmenin farklı aşamalarında da hamam değişik uygulama ve işlevlerle karşımıza çıkmaktadır. Evlilik aşamalarında “kız beğenme hamamı, nişan hamamı, ayak açma hamamı, gelin hamamı, kına hamamı, on beş hamamı, yedi hamamı, güvey (damat) hamamı” olmak üzere sekiz farklı hamam çeşidi tespit edilmiştir.

2.2.1 Kız Beğenme Hamamı

Hamamlar, yıkanılan bir yer olmasının dışında özellikle kadınlar için bir gezme ve sosyalleşme vesilesiydi. Özellikle evlenme çağında olan genç kızları görmek ve göstermek için hamamlar bir fırsattı. Bekar evlatları olan anneler ya da diğer aile fertleri hamamda beğendikleri kızı evlenecek oğullarına ya da yakınlarına kızın haberi olmadan gösterirlerdi (Üçer, 1982a: 6).

Evlenecek oğullarına kız bakan kadınlar, hamamlarda gelin adaylarının vücutlarını görerak sağlık ve güzellikleri hakkında fikir sahibi olurlardı (Yılmazkaya, 2002: 27). Hamamlar, genç kızın dış görünüşünün incelenmesinin yanı sıra beğenilen kızın ailesinin soruşturularak, hamam çalışanlarından da bilgi alındığı yerdir. Hamamda genç kızın, ailesinin kökü, varlık durumu, genç kızın kardeşleri ve akrabaları da soruşturulurdu. Bu işleviyle hamamlar, bilgi alışverişinin yapıldığı sosyal bir kurum olma özelliği de taşımaktadır (Tuzcu, 2019: 22).

Kadınların evlenecek oğullarına hamamda gelin adayı baktıkları kız beğenme hamamı; Amasya-Merzifon (Tuzcu, 2019: 77), Bursa-Keles (Meral, 2019: 64), Kayseri (Türkten, 1996: 227), Malatya (Karaağaç, 2013: 148), Sivas (Büyüktanır, 2009: 206) başta olmak üzere değişik yerlerde bilinmektedir.

Kız beğenme hamamı uygulaması Amasya-Merzifon'da şu şekilde gerçekleşmektedir: “Kadınlar beğendikleri kızın kimlerden olduğunu, ailesini hamamcı hanımdan soruşturularak, bilgi almaktadır. Kadınların birbirlerine kız göstermeleri de kızın ailesinin hamama geleceği günü başka bir ahabından öğrenip o gün hamama gelerek kızı ve ailesini uzaktan izleyerek ya da ahabının tanıştırmamasıyla olmaktadır. [...] Hamamda beğendikleri, soruşturdukları kızı ve ailesini de beğenirlerse oğullarına kızı uzaktan gösterirler. Günümüzde hamamda gelin adayı arama âdeti ve hamamcıdan bilgi sorma halen devam etmektedir.” (Tuzcu, 2019: 77)

Hamam, evlenecek çağda olan kızın yukarıda belirtilen güzelliği ve kusurları gibi vasıflarının tespit edildiği bir yer olmasının dışında kızın marifetli olup olmadığının da öğrenildiği bir mekân işlevi taşımaktadır. Örneğin Kayseri'de hamamlar gelin seçmek için en önemli yerlerden biridir. Orada kızın vücudu, huyu-suyu, bohçasının içindekilerden marifetleri anlaşılmasına çalışılır (Türkten, 1996:

227). Görüleceği üzere kızın hazırlayıp hamama getirdiği bohçasının içindekiler, bir yönüyle onun marifetinin de göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Gelin hamamı birden fazla işleve sahip olan bir uygulamadır. Kişiler ya da aileler arasında bilgi alıp verilmesini sağlaması ve insanların sosyal, kültürel ve ekonomik durumlarından haberdar olunması yönüyle iletişim işlevi, evlenecek çağıdaki genç kızların görücüye çıkarılması ve bu yönüyle de geleneksel uygulamaların sürdürülmesine katkı sağlaması bakımından geleneğin yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması gibi işlevlere sahiptir. Bu yönleriyle gelin hamamı, ait olduğu çevrenin bir haber kaynağı olma ve kişi ve aileler arasında sosyalleşmeyi sağlama özelliği taşımaktadır.

2.2.2 Nişan Hamamı

Nişan hamamı, nişandan önce kızla erkek tarafının daha yakından tanışıp kaynaşmalarını sağlamak ve birlikte eğlenmek gibi amaçlarla iki tarafın da kadınlarının katılımıyla gerçekleştirilen bir hamam geleneğidir.

Nişan hamamının Amasya-Merzifon'daki uygulaması şu şekildedir: “Merzifon'da nişandan önce erkek tarafı, kız tarafını hamama götürür. Kız tarafı ve oğlan tarafının yakın akrabaları ve kızın yakın arkadaşları hamama gelirler. Tıpkı gelin hamamında olduğu gibi natır ve gelinin arkadaşları tarafından, gelin yıkanır. Yıkanırken def ve taslar kurnalara ters vurularak, eğlenilir, oynanır. Yine Merzifon'un baklalı dolmaları, turşuları, haşhaşlı çörekleri, pidesi yenilirdi. Eskiden erkek tarafı, nişan hamamlarında sabun dağıtırdı. Günümüzde ise, kırmızı kurdele ile hamamı süsletenler vardır. Bu kurdeleyi anne ya da kayınvalide kesmektedir. Gelini kurna başına oturatarak hamama gelen misafirlerine, hediye hamam eşyalarını dağıtmaktadırlar. Taslarının içine sabun, lif, topuk taşı, kese koyarak, tül ve kurdele ile süsleyerek hediye olarak dağıtanlar da vardır. Nişan hamamında, gelin hamamından farklı olarak; yiyecekleri kız ve oğlan tarafı birlikte getirmektedir. Ancak nişan hamamı eskisi kadar yapılmamaktadır. Hamam parasını, erkek tarafı ödemektedir.” (Tuzcu, 2019: 77-78)

Nişan hamamı birden fazla işleve sahip olan bir gelenektir. Kızın nişanlandığını ilan etmek en başta gelen işlevlerindedir. Oğlanla kız tarafının düğünden önce daha yakından tanışıp kaynaşmalarını ve aralarında kurulacak olan akrabalık bağlarının daha kuvvetli olmasını sağlamak, iki tarafın da katılımıyla eğlenip hoşça vakit geçirmek, geleneğin uygulamalı olarak gelecek nesillere aktarılmasına katkı sunmak nişan hamamının işlevlerindedir.

2.2.3 Ayak Açma Hamamı

Ayak açma hamamı nişan töreninden yaklaşık iki hafta sonra yapılan bir uygulamadır. Nişan töreninden sonra oğlan evi nişanlı kızla birlikte akraba ve yakınlarını hamama davet eder. Sabah yapılan bu hamam, aileler arasında kurulacak akrabalık bağının güçlenmesine ve gidip gelmeye de vesile olmaktadır. Hamamda kullanılan sabun, ikram edilen yiyecek ve içecekler, natırların bahşişleriyle hamam parası oğlan tarafınca karşılanır. Sabah gidilen hamamdan öğlen çıkılarak kız evine yemeğe gidilir (Üçer, 1982b: 12). Nişan töreninden sonra yapılan bu hamam geleneğinde de gelin hamamındaki gibi en güzel kıyafetler giyilir ve en güzel süs eşyaları takılır. Bu süs eşyaları başta üzeri altınla süslü, inci, çiçekli fesler, boyunda altınlar, belde gümüş kemerler, omuzlara çaprazlama takılan hamailer, bilezik, yüzük ve küpelerdir (Üçer, 1982a: 8). Bu hamam geleneğinin Sivas yöresinde uygulandığı kaynaklardan öğrenilmektedir. (Üçer, 1982a-1982b; Büyüktanır, 2009: 207).

Ayak açma hamamının işlevleri arasında geleneğin icra edilerek uygulamalı olarak gelecek nesillere aktarılmasının yanında kızın nişanlandığının topluma ilan edilmesi, ailelerin yaklaşmasının sağlanması, gelin olacak kızın “carılığı”, “cabbarlığı”, “baş sürmesi”, hizmeti ve büyüklere karşı hürmetinin izlenmesine (Üredi, 2006: 31) imkân sağlaması sayılabilir.

2.2.4 Gelin Hamamı

Gelin hamamı, gelin olacak kızın düğünden önce gittiği eğlenceli hamam geleneğidir. Bu hamam geleneğinin genel adı “gelin hamamı” olup yöreden yöreye “kapıdan hamamı, hırızma” gibi farklı isim ve uygulamalarla da bilinmektedir (Binler, 2007: 131-132). Ayrıca Gelin hamamı geleneği Türkiye dışında Kıbrıs’ta “gelin hamamı, nikah hamamı” (İslamoğlu, 1997: 224-225) adıyla bilinmektedir.

Gelin hamamı; Tekirdağ (Artun, 1998: 4-28), Kayseri (Türkten, 1995: 76), Zonguldak-Ereğli (Öztürk, 2019: 56-57), Sivas-Divriği (Aslanoğlu, 1971: 6202-6204), Bartın (Şahin, 2000: 73-75), Amasya-Uluköy (Kalaycı Durdu, 2004: 226), Afyon’un Çayırbağ köyü (Tezcan, 1998a: 201), Malatya (Karaağaç, 2013: 167), Mersin (Kayalı, 2010: 126), Siirt (Kılıççıoğlu, 1992: 74) başta olmak üzere farklı yerlerde bilinen ve uygulanan bir gelenektir.

Gelin hamamı, varlıklı olan ailelerin hamamı tamamen tutmaları, durumları elverişli olmayanların belli sayıda kurna kiralararak organize ettikleri, gelinin arkadaşları, kız ve erkek tarafından davetlilerin katıldığı, çoğunlukla düğünden önce düzenlenen eğlenme işlevi ön planda olan bir gelenektir. Gelin hamamında gelinin arkadaşları ve yakınları ile gelin hamamına gitmesi, orada yenilip içilip eğlenilerek yıkanılması da çok yaygın bir gelenektir (Tezcan, 1998b: 222).

Gelin hamamının yapılma zamanı yöreden yöreye farklılık göstermektedir. Gelin hamamı, Sivas Divriği’de gerdekten on beş gün sonra (Aslanoğlu 1971: 6202-6204), Zonguldak-Ereğli’de gelin kinasından bir gün önce (Öztürk, 2019: 56-57), Bartın’da yöresel bir uygulama olan “yatak düzeltmesi”nin hemen ardından yani kız kinasından bir gün önce (Şahin, 2000: 73-75), Siirt yöresinde kına sabahı (Kılıççıoğlu, 1992: 74), Amasya Uluköy’de kına öncesi sabahtan (Kalaycı Durdu, 2004: 226); Afyon’un Çayırbağ Köyü’nde düğünün ilk günü hamama gidilmektedir (Tezcan, 1998a: 201). Bunlardan farklı olarak Bitlis yöresinde gelin gerdekten üç gün sonra kaynanası, görümceleri ve yakınlarıyla birlikte hamama gitmektedir. Giderken yanlarında yemiş de götürürler ve orada bulunanlara ikram ederler (Ergöz, 2019: 190). Mersin’de hamama genellikle perşembe günü gidilmektedir (Kayalı, 2010: 126). Kıbrıs’ta düğünden bir hafta sonra (İslamoğlu, 1997: 224-225), Üsküp’te ise kına günü veya kınadan bir gün önce gelin, arkadaşları, ailenin genç kızları ve aile büyüklerinden biriyle hamama giderler (Kahraman Vurucu, 2007: 14-15).

Gelin hamamına davet şekli genellikle sözlü olarak yapılmasının dışında yöreden yöreye farklılık da göstermektedir. Kayseri’de hamam gününden birkaç gün önce, erkek ve kızın yakınlarından uygun görülenlere sabun gönderilerek hamama davet edilir (Türkten, 1995: 76).

Hamamın kiralanması ve hamamda tüketilen yiyecek içeceklerin masrafları genellikle erkek tarafına aittir. Örneğin Kayseri’de gelin hamamının kiralanması ve diğer masrafları damadın ailesine aittir (Türkten, 1995: 76). Bartın’da gelini hamama kız tarafının kadınları götürmektedir (Şahin, 2000: 73-75). Siirt yöresinde ise damat tarafının da hamama meyve göndermesi adeti vardır (Kılıççıoğlu, 1992: 74).

Gelin hamamına katılanlar müzik eşliğinde çeşitli oyunlar oynayarak eğlenmektedir. Örneğin Zonguldak-Ereğli’de gelin hamamında tenekeler ve tef çalınır, oyunlar oynanır, eğlenceler yapılır (Öztürk, 2019: 56-57). Mersin’de gelin hamamında bu geleneğe özgü ağıtlar ve türküler söylenir. Zaman zaman da neşeli türküler söylenerek eğlenilir (Kayalı, 2010: 126). Üsküp’te ise gelin hamamında tef ve daireyle eğlenilir (Kahraman Vurucu, 2007: 14-15).

Gelin hamamının uygulanma şekli yukarıda belirtilen özelliklere bağlı olarak her yörede belirli oranda farklılık göstermektedir. Malatya’daki gelin hamamı geleneği uygulaması şu şekildedir: “Anadolu’nun pek çok yerinde olduğu gibi Malatya’da da gelin kına gecesinden önceki gün hamama götürülür. Mahallenin ebisi kaynananın verdiği bakır tası hamam tellalına götürüp “Fılan hanımın gelini var. Ona göre bir yer ayarla” der. Hamamda gelin için ayrı bir yer ayarlanır. Kaynana ve erkek tarafının kadınları gelin ve arkadaşlarını alıp hamama götürürler. Gelin göbek taşında oynatılıp oyunlar oynanır. Kaynana tarafından yapılan kirazlı sarma, iri köfte, mercimekli

köfte, katmer yenir. Eğlenceden sonra gelin yıkanır. Hep birlikte eve dönülür” (Karaağaç, 2013: 167).

Elazığ'daki “gelin hamamı” geleneği ise şu şekildedir: Düğünden bir hafta on gün sonra “gelin hamamı” yapılır. Hamama evvelâ kız evi, sonra yakın akraba, dost ve yakın komşular davet edilir ve hangi hamama gelecekleri evvelden tespit edilerek kendilerine bildirir. O gün, eğer davetliler çoksa, sabahtan akşama, değilse öğleden akşama kadar hamam, düğün sahipleri tarafından kiralanır ve hamama bunlardan başka müşteri alınmaz. Kadın misafirler, muayyen gün ve saatte hamama gelince tefçiler ve düğün sahipleri tarafından karşılanırlar. Bütün misafirlere, yıkanmak için ikram olarak birer kalıp sabun dağıtılır. Gelin, evinden gelip de elbiselerini çıkardıktan sonra, natırların kolları arasında dış göbek taşına getirildiği zaman, bütün misafirler de burada toplanırlar. Tefçiler çalmaya ve çağırılmaya başlayınca bir alay hâlinde gelini aralarına alarak İç Hamam'a girerler. Herkes yerlerini almış yıkanırken misafirlere yaz ise çeşitli meyveler, kış ise kuru ve tatlı yemişler ikram edilir. Bu merasim de akşamlara kadar devam eder. Düğün evi ilgilileri tarafından hamamcıya ve natırlara bol bahşişler verilir. Hamamdan sonra herkes evine gider. Gelin, hamamdan çıktıktan sonra doğruca baba evine götürülür. Ardından diğer uygulamalarla düğün devam eder (Sunguroğlu, 1968: 37-38).

Kıbrıs'ta nikâh kıyıldıktan sonra gelini kutlama ziyaretleri bir hafta sürerdi. Haftanın sona ermesiyle “nikâh hamamı” yapılır. Nikâh hamamına aileden çağrılı olanlar katılırdı. Düğün haftası çarşamba günü öğle yemeği yendikten sonra gelin hamamına gidilirdi. Hamama gidişler süslü arabalarla yapılırdı. Hamamın göbek taşında yemekler yendikten sonra yeniden yıkanılır ve giyinerek akşama doğru hanımlar yine arabalarla evlerine dönerdi (İslamoğlu, 1997: 224-225).

2.2.5 Kına Hamamı

Kına hamamı, Sivas-Divriği yöresinde uygulanan bir gelenektir. Düğünden önce kızın yakını olan kadınlar arasında yapılır. Bu tören yapılırken gelin kız göbek taşına oturtulup ellerine kına yakılır ve türküler söylenerek oyunlar oynanır (Binler, 2007: 131-132).

2.2.6 On Beş Hamamı

Sivas-Divriği yöresinde uygulanan bir gelenektir. Gerdekten on beş gün sonra yapılır. Yeni gelinin yanında kendinden önce evlenmiş bir kadın bulundurulur (Binler, 2007: 131-132).

2.2.7 Yedi Hamamı

Yedi hamamı, “Tel Bağlama Hamamı, Saç Çözme Hamamı” olarak da bilinmektedir. Isparta yöresinde uygulanan bir gelenektir. Kızın yakınları sıra ile bir hafta boyunca yaparlar. Bu törende gelinin gelin telleri çıkarılır (Binler, 2007: 131-132)

2.2.8 Güvey (Damat) Hamamı

Damat hamamı, Sivas ve Yozgat'ta gerdekten önce güvey ve arkadaşları için düzenlenir (Örnek, 1995: 199). Amasya Uluköy'de kına öncesi öğleden sonra (Kalaycı Durdu, 2004: 226), Afyon'un Çayırbağ Köyü'nde düğünün ikinci günü (Tezcan, 1998a: 201), Aydın Yılmazköy tahtacılarında evlilikten kısa bir süre önce damat ve arkadaşları tarafından tertip edilir. Eğlence amaçlı olup yiyecek ve içecek de götürülür. Eskiden cuma günleri yapılırken günümüzde ise belirlenen herhangi bir günde düzenlenmektedir (Duman, 2019: 125).

Bitlis yöresinde gerdeğin ertesi günü damat, arkadaşları tarafından (Ergöz, 2019: 190), Gaziantep İslâhiye'de ise damat, sağdıç tarafından hamama götürülür (Seçinti, 2014: 63-64). Gelibolu'da “damat hamamı” düğünden önce yapılmış. Damat hamamda yıkandıktan sonra bol bahşiş verir ve ardından damat tıraşını olurmuş (Ercan, 2002: 135).

2.3 ÖLÜM

2.3.1 Yas Hamamı

Yas, “toplum tarafından bizim için önemli olarak tanımlanmış insanların ve yakınlarımızdan birinin kaybıyla duyulan acı ve üzüntüyü toplumsal kalıplar içerisinde ifade etmektir.” Toplumsal bir kurum niteliğinde olan yasla ilgili âdetler, bu âdetlere bağlı işlemler, kaçınımlar acı çekenin belli etme, belirli bir süre yeni durumuna alıştırmaya, acısını azaltma ve giderek bu durumdan çıkarma amacına yöneliktir (Örnek, 1995: 222). Bu uygulamalardan biri de “yas kaldırma”dır.

Yas kaldırma ve yaşlıların normal hayata dönüşü, gerekli yas süresinin dolmasına ve birtakım işlemlerin yerine getirilmesine bağlıdır. Yastan çıkmanın gerektirdiği önemli âdetlerden birisi de yaşlı aile üyelerinin yıkanmasıdır. Bu âdet, suyun arıtıcı ve temizleyici niteliğiyle sıkı sıkıya bağlantılıdır. Yaşlı aileyi akrabalar ve komşular hamama çağırdıkları gibi yaşlı aile de “yas hamamı” yaparak akraba ve komşuları, özellikle ölü için cenaze evine yemek gönderenleri hamama davet ederler (Örnek, 1995: 225). Yaygın olarak “Yas Hamamı” olarak bilinmesinin dışında Sivas’ta “Ölü Hamamı” (Aşkun, 1943: 22) ve Elazığ’da “Yas Kaldırma” (Araz, 1995: 134) olarak da adlandırılmaktadır.

Yas hamamının düzenlenme zamanı konusunda farklı yörelerde değişik uygulamalar vardır. Sivas’ta ölünün gömülmesinden on beş gün sonra, Erzincan’da bir hafta ya da on gün sonra, Zara’da ölüm olayından on beş gün ya da bir ay sonra, Merzifon ve Kayseri’de ölünün kırkıdan sonra, Erzurum’da ölüm olayından üç ya da bir hafta sonra (Örnek, 1995: 225), Urfa ve Siverek’te cenaze defnedildikten kırk gün sonra yas hamamı düzenlenir (İnan, 1937: 143).

Yas hamamını tertip eden kişiler yöreden yöreye farklılık göstermektedir. Erzincan ve Elazığ’da komşular, Merzifon, Niğde ve Urfa’da akrabalar, Kayseri’de akrabalar ya da komşular tarafından yas hamamı tertip edilip ölü evinin bireyleri hamam götürülmektedir. Zara’da ölümden on beş gün ya da bir ay sonra komşular yaşlı ailenin kadınlarını evlerine götürüp yıkarlar. Hamama ölünün yakınlarının dışında Merzifon’da komşuları da davet edilir. Hamamda davetlilere Merzifon’da yiyecek, Kayseri’de meyve ve gazoz, Çorum’da pekmezli yufka ekmeği ve dürüm ikram edilir (Örnek, 1995: 225). Urfa-Siverek’te cenaze defnedildikten kırk gün sonra ölenin ailesi hamama gider. Entarilik, mendil, çorap, kına ve çörek göndererek komşuları ve tanıdıkları da hamama davet ederler (İnan, 1937: 143).

Yas hamamı, belirli kuralları ve uygulamaları olan bir gelenektir. Örneğin Sivas’taki yas hamamı geleneği şu şekildedir: “Ya ölü sahibinin akrabası ya komşularından biri ya da ölü sahibinin kendisi on beş gün sonra yas hamamı yapar. Kim ölü yemeği göndermişse, kim ölü evini yoklamışsa onlar hamama çağırılır. Mali durumu elverişli olanlar hamamı tümünden tutarlar, olmayanlar çağrılı sayısına göre kurna tutarlar. Yas hamamından iki gün önce bir okuyucu çıkarılır; ‘Filancanın iki gün sonra yas hamamı var, ona göre hazırlanın.’ der. Yas hamamını düzenleyen şeker, kahve, sigara bulundurur; çağrılılara kahve, sigara ikram edilir, sabun dağıtılır. Ölü sahipleri hamama girmeden önce ağlaşırlar. Sade (acı) kahve içilir. Sonra ölü sahibinin büyüğü ve küçükleri komşuları tarafından soyulup içeriye sokulur. Bu arada da maniler söylenerek yeni baştan ağlaşırlar. Ölü sahiplerini komşuların genç kızları ve taze gelinleri yıkarlar. Yıkayıp elbiseler giyildikten sonra şekerli kahve içilir ve yeniden başsağlığı dileğinde bulunulur. Bu arada hamamcıya, külhancıya ve natırlara da ikişer kalıp sabun, kahve ve bahşiş verilir.” (Örnek, 1995: 225-226)

Yas hamamının gerçekleştirilmesi yas tutmanın son bulmasının yanında ölü evi sakinlerine akraba ve komşularının yaptıkları yardım ve hizmetlerin de son bulması anlamına da gelmektedir. Örneğin Malatya’da yas tutma, “yas hamamı” ile sona erer. Ölü evinin sakinleri, yakınlarından birini kaybetmenin acısıyla kolları kanatları kırık bir şekilde yaşar. Evin işleri komşular tarafından yapılır. 20-40 gün süren bu uygulama yas hamamıyla son bulur. Yas hamamı için komşular tarafından bakır kazanlarda su kaynatılır. Ölü evinin bayanları yıkayıp kıyafetlerini değiştirir. Erkekler çarşı hamamına gittiklerinden bu gelenek kadınları kapsar. Bütün kirli çamaşırlar ve ölü evinin bütün örtüleri imece usulü yıkayıp ev temizlenir. En az bir leğen hamur yapıp ölü evi için ekmek

pişirilir. Yas hamamından sonra ölü evi sakinleri artık kendi işlerini kendileri yapar. Böylece yastan çıkılır. (Karaağaç, 2013: 245).

3. Geçiş Dönemlerinde Hamam Geleneğinin İşlevleri

İşlevsel kuram, günümüz halk bilimi çalışmalarında en yaygın şekilde kullanılan teorilerden biridir. İşlevsel kuramın en anlaşılır uygulaması William Bascom tarafından ortaya konulmuştur. W. Bascom, folklorun işlevlerini “1. Hoş vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme, 2. Toplumsal kurumlara ve törenlere destek verme, 3. Eğitim ve kültürün genç kuşaklara aktarılması, 4. Toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma” (Dorson, 2011: 2005) şeklinde dört başlık altında sınıflandırmıştır. Bu dört işleve Marksist düşünceye mensup halk bilimciler “protesto işlevi”ni de eklemiştirler (Ekici, 2007: 125).

Geçiş dönemleri içerisindeki hamam geleneklerinin işlevleri “1. Eğlenme, eğlendirme ve hoşça vakit geçirme, 2. Arındırma, 3. Toplumsal kurumlara ve törenlere destek verme, 4. Eğitim ve kültürü genç kuşaklara aktarma, 5. Toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma, 6. Ekonomik işlevler” başlıkları altında ele alınmıştır.

3.1 Eğlenme, Eğlendirme ve Hoşça Vakıt Geçirme İşlevi

Hamam geleneğinin işlevlerinden birisi eğlenme, eğlendirme ve hoşça vakit geçirmektir. Günlük hayatın yoğun temposundan yorulan, maddî ve manevî olarak birtakım zorluklar yaşayan insanlar, bir araya gelip farklı zamanlarda kız bakma, düğün, sünnet gibi vesilelerle hamamda düzenledikleri çeşitli eğlencelerle belirli bir süre de olsa eğlenerek hoşça vakit geçirirler. Hamam geleneklerindeki eğlence şekillerinin başında farklı müzik aletlerinin eşliğinde icra edilen oyun ve danslar gelmektedir. Gelin hamamına katılanlar müzik eşliğinde çeşitli oyunlar oynayarak eğlenmektedir. Örneğin Zonguldak-Ereğli’de gelin hamamında teneke ve tef çalınır; oyunlar oynanır, eğlenceler yapılırdı (Öztürk, 2019: 56-57). Mersin’de gelin hamamında neşeli türküler söylenerek eğlenilir (Kayalı, 2010: 126). Üsküp’te ise gelin hamamında tef ve daireyle eğlenilir (Kahraman Vurucu, 2007: 14-15).

Hamam toplantılarında müzikli ve oyunlu olarak icra edilen aktiviteler sayesinde hamama gelen kişiler içinde buldukları sıkıntılardan kısa bir süre de olsa kurtularak eğlenirler. Eğlence şekilleri birbirinden farklı olan özellikle kadınların ve erkeklerin kendi aralarında düzenledikleri etkinliklerde hamam tamamen kapatılıp başkasının içeri alınmaması sağlanarak dışa kapalı bir şekilde eğlenilmektedir.

3.2 Arındırma İşlevi

Hamam temel anlamı itibariyle yıkanma mekânıdır. Buna göre hamamın en önemli işlevi insanların yıkanma ihtiyacını gidermesidir. Bu açıdan beden temizliği hamamlarda giderilmektedir. Türk kültüründe temizliğin ana malzemesi olan su, çağlar boyunca en önemli temizlik malzemesi olarak kabul edilmiştir. Öyle ki suya dayalı temizlik hayatın her aşamasında yer almıştır. Gündelik hayatın dışında, bebeklik döneminde “kırklama” ile başlayan temizlenme evlilik döneminde “damat hamamı” ve “kına hamamı” ritüeli ile devam etmiştir. Hamam merkezli bu temizlik geçiş dönemlerinin sonuncusunda, ölüm sonrasında da devam etmiştir. (Erden, 2015: 131-132)

Hamamların bedeni temizliği sağlamanın yanında bireylerin içinde buldukları lohusalık ve yas gibi sıkıntılı dönemlerinden kurtulup normal yaşantısına dönebilmek için psikolojik açıdan rahatlama sağladıkları, ruhen arındıkları, acılarından kurtuldukları ve rahatlama sağladıkları bir mekân işlevine de sahiptir. Özellikle loğusa kadının doğumun kırkıncı gününde hamama götürülmesiyle birlikte içinde bulunduğu sıkıntılı süreçten kurtulacağı düşünülmektedir. Bunun yanında yakını vefat eden kişinin kırk günlük yasın ardından hamama götürülerek ölümün bireylerin üzerinde bıraktığı olumsuz durumun ve acılarının suyun arındırma özelliği sayesinde giderilerek normal hayata döneceğine inanılmaktadır.

3.3 Toplumsal Kurumlara ve Törenlere Destek Verme İşlevi

Folklorun bu işlevi, içinde yer aldığı kültürdeki icraları yapanlara ve bu icraları seyredip dinleyenlere, söz konusu kültürdeki ritüellerin toplumsal kurumları ve değerleri doğrulayıp onaylamasıdır. Böylece toplumsal kurum ve değerlerin güncellenmesini, güçlenip kök salmasını sağlamaktadır (Çobanoğlu, 2010: 256).

Hamamlarda gerçekleştirilen etkinlikler, toplumsal yapı içerisinde mevcut kuralların yaşatılmasına ve desteklenmesine hizmet etmektedir. Hamamlar gündelik hayatın önemli eğlence mekânlarından biri olmasının yanı sıra törensel yaşamda da eğlence mekânı işlevi taşımaktadır. Törensel kutlamalar eğlencenin eksik olmadığı hamam günlerinden birini oluşturmaktadır (Erden, 2015: 118). Bu törenlerin başında sünnet törenleri gelmektedir. Sünnet olacak çocuk için düzenlenen sünnet düğünü günü çocuk belirli bir konvoyla hamama getirilip orada gerekli işlem ve uygulamaların yapılmasından sonra bir alay eşliğinde evine götürülmektedir. Böylece çok eski bir geçmişe sahip olan sünnet hamamı geleneğinin yaşatılması sağlanmaktadır.

Yaslı olan aile fertlerini akrabaları, komşuları ya da arkadaşları yasin sona erdiği dönemde hamama götürerek onların içinde buldukları sıkıntılı durumdan kurtulmalarına yardımcı olurlar. Bu kişiler hamam organizasyonu boyunca gerekli hizmetleri yerine getirir ve gerekli olması durumunda kendi imkânları ölçüsünde maddî destekte de bulunurlar. Bu şekilde toplum içerisindeki sosyal yardımlaşmanın yanında kültürel değerlerimizi oluşturan törenlerin sürdürülebilmesine de katkıda bulunulur.

3.4 Eğitim ve Kültürü Genç Kuşaklara Aktarma İşlevi

Folklorun bu işlevi, özellikle yazılı geleneği bulunmayan veya sözlü kültür ortamının tek kültür zemini olduğu toplumlarda, folklor ürünlerinin taşıdığı bilgiler tarihsel olarak gerçek ve öğretileri son derece önemli olarak kabul edilir. Bu bağlamda folklor, kültürün aynası ve insanlara yönelik pratik kurallar ve kılavuz olarak düşünülmektedir (Çobanoğlu, 2010: 257).

Hamamlar, “kültürleme, kültürleşme, kültürlenme” gibi etkileşim ve değişimlerin yaşandığı sosyokültürel mekanlardır. Kültürleme; toplumların kendisini oluşturan bireylere, belli bir kültürü aktarma, kazandırma, toplumun istediği insanı eğitip yaratma ve onu denetim altında tutarak kültürel birlik ve beraberliği sağlama, bu yolla da toplumsal barış ve huzuru elde etme sürecidir. Kültürlenme; değişik aile, eğitim, okul, meslek, bölge (alt kültür) çevrelerinden kalkıp belli yer ve zamanlarda bir araya gelen, birbirini etkileyen akran gruplar arasındaki kültür etkileşimidir. Kültürleşme ise toplumun kendi içinde gerçekleşen kültürlenme sürecinin dış dünyaya, yabancı dil ve kültürlerle açılmasıdır (Güvenç, 2013: 85- 87).

Hamamlarda düzenlenen törenlere (lohusa hamamı, gelin hamamı, yas hamamı vb.) düzenleyici ya da misafir olarak katılan kişi(ler), kendi kültürel unsurlarını/yapılarını sergilediği/gördüğü kadarıyla öğrenir (kültürleme), farklı kültür yapılarına sahip bireyler birbirlerini etkiler (kültürlenme) ve farklı kültürlere ait unsurları da gözlemleyip tanıma ve benimseme fırsatı kazanır (kültürleşme).

Birey(ler), geçiş dönemleri içerisinde icra edilen hamam geleneklerine katılarak geleneksel uygulamalarını (hamam törenlerinin en başından sonuna kadar nasıl icra edildiğini), inanç unsurlarını (hamam geleneğinin türüne göre hangi aşamada ne gibi uygulamaların yapıldığı vb.), giyim-kuşam adabını (düzenlenen hamam geleneğinin türüne göre nasıl giyinilmesi ve nasıl süslenilmesi gerektiği vb.), sofrada adabını (hangi yiyecek ve içeceklerin yendiği, ikramların kim tarafından nasıl sunulduğu, yiyeceklerin ikramının belirli sırasının olup olmadığı vb.), eğlence şekillerini (müzik, oyun vb.), toplumsal yardımlaşma ve dayanışma gibi kültürel olguları belli oranda tanıma, benimseme ve icra etme olanağına sahip olmaktadır.

Hamamların işlevlerinden birisi geleneksel kültürün ve eğitimin genç kuşaklara “kültürel aktarım geleneği”yle yani görsel, işitsel ve uygulamalı gibi farklı şekillerde aktarılmasını sağlamaktır. Hamama yeni katılanlara özellikle gençlere sosyal yaşamda ve

geleneksel törenlerde uyulması gereken kuralların ve yerine getirilmesi gerekenlerin neler olduğu farklı şekillerde belirli seviyede aktarılmaktadır.

Hamamlar, farklı yaşta bireyleri, özellikle de gelinin arkadaşlarını bir araya getirdiğinden dolayı bu durumu fırsat bilen kişiler tarafından evlenecek kız bakılan bir yer işlevi de üstlenmektedir. Bu da görücü usulü evlilik geleneğinin ilk aşaması olan kız bakma uygulamasının sürdürülmesini sağlamakta ve böylece yeni kuşaklara bu geleneğin aktarımı da yapılmaktadır.

3.5 Toplumsal ve Kişisel Baskılardan Kurtulma İşlevi

Folklorun yerine getirdiği bir başka işlev önemli olmasına rağmen çoğunlukla gözden kaçırılan, kabul edilmiş davranış kalıplarına uygun hareket ediyor olmak ve bu yolla da meydana gelen toplumsal ve kişisel baskılardan kaçıp kurtulmayı sağlamaktır (Çobanoğlu, 2010: 257). İnsanlar özellikle iş hayatında uyulması gereken prosedür ve kurallar neticesinde, çağın getirilerine bağlı olarak zaman zaman yerel ve ulusal sosyoekonomik yaptırımlara bağlı, günlük hayatta toplum tarafından oluşturulmuş genel kabullerin ortaya koyduğu çizgilere göre hareket etmek zorunda olduğu için sürekli bir baskı altında bulunmaktadır.

Geçiş dönemleri içerisindeki hamam eğlenceleri (gelin hamamı, damat hamamı, sünnet hamamı vb.) geleneksel yapısına bağlı olarak bir düzen içerisinde icra edilen eğlenceler olmasının yanında katılımcıların günlük yaşamlarındaki toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma işlevine de sahiptir. Eğlencelerde misafir olsun ya da olmasın herkese eşit şekilde davranılarak makam ve mevki ayrımı yapılmayıp ortamda bulunan kişilerin geleneğin ve ortamın imkanları ölçüsünde icra edilen müzik, oyun ve diğer uygulamalarda eğlenmesi sağlanmaktadır. Böylece iş hayatında ve günlük yaşamında sürekli olarak tavır ve davranışlarında kendisini sınırlamak zorunda olan kişiler, hamamda bulunan herkese eşit şekilde davranılmasının sağladığı rahatlıktan dolayı bütün katılımcılar kurallar çerçevesinde serbest hareket etmektedir. Bu şekilde insanlar belirli bir süre de olsa üzerlerinde oluşan kişisel ya da toplumsal baskılardan arınarak rahatlamış olmaktadır.

3.6 Ekonomik İşlevleri

Günümüzde verimlilik ve kârlılık bakımından ulusal ve küresel ekonominin en önemli ve dinamik sektörlerinden birini “eğlence sektörü” oluşturmaktadır. Bu sektör, eğlenmek amacıyla sürekli yeni ürünler ve ortamlar ortaya koymaktadır. Eğlence “sınırsızlık, süreklilik, değişim” gibi nitelikleriyle ekonomi için çok elverişli bir alandır. İnsanların eğlence ihtiyaçlarını gidermek için devamlı yeninin peşinde olması, bu sektörün dinamizminin temelini oluşturmaktadır (Özdemir, 2005: 310).

Geçiş dönemlerinde icra edilen hamam geleneği, bu geleneğin icrası esnasında hamamın bir bölümünün ya da tamamının kapatılması, farklı ürünlerin tüketilmesi (yöresel yemekler/tatlılar, çeşitli kuruyemişler, alkollü ve alkolsüz içecekler vb.), geleneksel ve tek tip kıyafetlerin temin edilmesi, çalgıcıların tutulması, hediyelerin alınması gibi etkenler göz önünde bulundurulduğunda doğrudan ya da dolaylı olarak ekonomik işlevlerinin olduğu da ortaya çıkmaktadır.

Turizm ve kent yaşamının egemen olduğu bazı yerleşim birimlerinde, çok uzun yıllar öncesine ait veya gelenekte hiç var olmamış, ancak varmış gibi sunulan eğlence mekânı ve uygulamaları, ekonomik amaçlar doğrultusunda yeniden canlandırılmakta ya da oluşturulmaktadır (Özdemir, 2005: 316). Bu doğrultuda günümüzde geniş katılımlı olarak tertip edilen sünnet hamamları, ticarî amaçlarla organize edilen kına ve gelin hamamları bir sektör hâline gelerek bu işten maddî kazanç elde etme kapısına dönüşmüştür. Eğlenmek isteyenlerin bu tür organizasyon gruplarının belirlediği ücret tarifelerini ve kendi bütçelerini de göz önünde bulundurarak hareket etmeleri gerekmektedir.

SONUÇ

İnsan hayatında geçmişten günümüze kadar önemli bir yere sahip olan hamam kültürünün geçiş dönemleri içerisinde de farklı şekillerde uygulandığı konuyla ilgili çalışmaların taranması sonucunda tespit edilmiştir. Geçiş dönemlerindeki hamam geleneği uygulamaları doğum başlığında “kırk (lohusa) hamamı, sünnet hamamı”, evlenme başlığında “kız beğenme hamamı, nişan hamamı, ayak açma hamamı, gelin hamamı, kına hamamı, on beş hamamı, yedi hamamı, güvey (damat) hamamı”, ölüm başlığında ise “yas hamamı” isimleriyle bilinmekte ve uygulanmaktadır. Bu şekilde geçiş dönemlerinde on bir farklı hamam geleneği mevcuttur. Bunlardan en yaygın olanı loğusa hamamı, gelin hamamı ve yas hamamı geleneğidir.

Geçiş dönemleri içerisinde icra edilen hamam geleneklerinin “eğlenme, eğlendirme ve hoşça vakit geçirme, arındırma, toplumsal kurumlara ve törenlere destek verme, eğitim ve kültürü genç kuşaklara aktarma, toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma, ekonomik işlevler”inin olduğu tespit edilmiştir. Bu açıdan hamam geleneğinin hayatın her evresinde ayrı bir öneme sahip olduğu, insanların doğumundan ölümüne kadar geçen süreçte farklı şekil ve işlevlerde uygulandığı saptanmıştır.

KAYNAKLAR

- Acıpayamlı, O. (1974). Türkiye’de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü. Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Akalın, P. (2019). “Menemen Yöresi Geçiş Dönemi Âdetleri”. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Araz, R. (1995). Harput’ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Artun, E. (1998). Tekirdağ Halk Kültürü Araştırmaları, Tekirdağ Genç Yöneticiler ve İş Adamları Derneği Yayınları, Tekirdağ.
- Artun, E. (2010). Türk Halkbilimi, Kitabevi Yayınları. İstanbul.
- Aslanoğlu, İ. (1972). “Divriği’de Düğün Adetleri”, Türk Folklor Araştırmaları, 13 (72): 6202-6204.
- Aşkun, V. C. (1943). Sivas Folkloru, Cilt: 2. Sivas Halkevi, Sivas.
- Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey (1995). Bir Zamanlar İstanbul, hzl. Niyazi Ahmet Banoğlu, Tercüman Yayınları, İstanbul.
- Binler, M.Z. (2007). Türk Dünyası Aile ve Akrabalık Terimleri Sözlüğü, Selenge Yayınları, İstanbul.
- Buluz, H. (1984). “Hamam Geleneklerimiz”, Türk Folkloru, 59: 21-22.
- Çobanoğlu, Ö. (2010), Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Dorson, R. M. (2011). Günümüz Folklor Kuramları. çev. Selcan Gürçayır ve Yeliz Özay, Geleneksel Yayıncılık, Ankara.
- Duman, A. Z. (2019). “Aydın Yılmazköy Tahtacılarında Geçiş Dönemleri”. Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Ekici, M. (2007). Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri, Geleneksel Yayıncılık, Ankara.
- Ercan, A. M. (2002). “Gelibolu Yarımadası’nın Geçiş Dönemi Âdetleri Üzerine Bir İnceleme (Doğum-Düğün-Ölüm)”. Doktora Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Erden, C. (2015). “Evliya Çelebi Seyahatnâmesi’nde Türk Hamamları”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ergöz, R. (2019). “Bitlis’te Geçiş Dönemleri (Doğum-Evlenme-Ölüm)”, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan.
- Güvenç, B. (2013). Kültürün ABC’si, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- Güzelbey, C. C. (1982). “Gaziantep’te Doğum ve Çocuğa İlişkin Eski Töre ve İnançlar”. Türk Folkloru Araştırmaları 1981/2, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 19-36.
- İnan, M. (1937). “Urfa ve Siverek’te Ölümle İlişkili Âdet ve İnanmalar”, Halk Bilgisi Haberleri, 6(66): 142-145.
- İslamoğlu, M. (1997). “Kıbrıs Türkleri’nde Yıkanma Geleneği ve Tarihi Türk Hamamları”. V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri (Gelenek, Görenek, İnançlar). Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 223-236.
- Kahraman Vurucu, S. (2007). “Üsküp Yöresi Düğün Görevlileri”. Folklor Halkbilim Dergisi. 6 (65): 10-16.
- Karaağaç, M. (2013). “Malatya’da Geçiş Dönemleri”. Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Nahya, Z. (1984). “Urfa’da Doğum Gelenek ve Görenekleri”. Türk Folkloru Araştırmaları 1983. Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 73-80.
- Örnek, S. V. (1995). Türk Halkbilimi. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Özdemir, N. (2005). Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Öztürk, D. (2019). “Ereğli (Zonguldak) İlçesinde Geçiş Dönemleri (Doğum, Evlenme, Ölüm)”. Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Seçinti, M. S. (2014). “Gaziantep İslâhiye İlçesi Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri (Doğum, Evlenme, Ölüm)”, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Sunguroğlu, İ. (1968). Harput Yollarında. Cilt: 4. Özyayın Matbaası, İstanbul.
- Şahin, Y. (2000). “Bartın Merkez’de Evlenme Düğünü Adetleri”. Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1998. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 69-78.
- Tezcan, M. (1998a). “Çocuk Nişanlılığı-Afyon Çayırbağ Köyü Örneği”. Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1997. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 191-204.
- Tezcan, M. (1998b). “Türk Evlenme ve Düğün Gelenekleri Modeli”. Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1997, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 219-230.
- Tuzcu, G. (2019). “Geçmişten Günümüze Merzifon Hamam Kültürü”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Türkten, N. (1995). “Kayseri Düğünlerinde Gelin ve Güveyi’nin Ön Plana Çıktığı Safhalar”. Editör: Ahmet Buran. Tuncer Gülensoy Armağanı. Ajans Emek, Kayseri, 75-79.
- Türkten, N. (1996). “Kayseri Düğünlerinde Gelin ve Güveyin Seçimlerinde Dikkat Çekici Usuller”. III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı Kongresi Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 227-233.
- Üçer, M. (1982a). “Sivas’ta Hamam Gelenekleri”, Türk Folkloru, 30: 6-11.
- Üçer, M. (1982b). “Sivas’ta Hamam Gelenekleri”, Türk Folkloru, 32: 11-14.
- Üredi, K. (2006), Bir Şehrin Beş Dili, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Yılmazkaya, O. (2002). Aydınlik Kubbenin Altındaki Sıcaklık-Türk Hamamı, Çitlembik Yayınları, İstanbul.